

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku Käsitöö osakond

Rahvuslik Tekstiil

Mari-Liis Renser

PEIPSI LÄÄNEKALDAL ELANUD VANAUSULISTE MEESTESÄRGID 20. SAJANDI
ESIMESEL POOLEL JA NENDE VALMISTAMINE TÄNAPÄEVAL

Lõputöö

Juhendaja: Inna Raud

Kaitsmisele lubatud (juhendaja allkiri)

Viljandi 2018

Sisukord

SISSEJUHATUS.....	4
METOODIKA.....	6
1. VANAUSULISED EESTIS	9
1.1 Meeste särkide üldine iseloomustus kirjalike allikate põhjal.....	10
2. VANAUSULISTE MEESTESÄRKIDE KIRJELDAMINE ESEMELISTE JA SUULISTE ALLIKATE PÕHJAL.....	12
2.1 Kasutatud materjalid	12
2.2 Lõiked ja õmblemine.....	13
2.3 Mustrid ja tikkimine	16
3. IISAKU MUUSEUMI ESEME JÄRGI VANAUSULISTE MEESTE SÄRGI VALMISTAMINE.....	19
3.1 Särk AF526 üldine kirjeldus	19
3.2 Materjalide valik ja lõigete võtmine särgilt.....	20
3.3 Tikkimine	21
3.4 Õmblemine	23
3.5. Aja- ja hinnaarvestus.....	26
KOKKUVÕTE	27
ALLIKAD	30
Kirjalikud allikad.....	30
Esemelised- ja arhiivallikad	31
LISA 1. SÄRGID VARNJA ELAVA AJALOO MUUSEUMIS.....	32
LISA 2. SÄRGID MUSTVEE LINNAMUUSEUMIS	37

LISA 3. SÄRGID KOLKJA VANAUSULISTE MUUSEUMIS.....	41
LISA 4. SÄRGID EESTI AJALOOMUUSEUMIS	44
LISA 5. SÄRGI AF526 JOONISED	46
LISA 6. FOTOD TÖÖ PRAKTILISEST OSAST	52
LISA 7. SÄRKIDE ANDMETE TABELID	54
SUMMARY	62

SISSEJUHATUS

Eesti aladel on ajast aega elanud palju erinevaid rahvakilde, kes erinevad üksteisest keele, kultuuri, usu ja kommete poolest. Meile on tuttavad nii setud ja rannarootslased, kui ka Kihnu ja Ruhnu saare rahvas. Nende kohta on olemas palju uurimusi ka rahvarõivavallas.

Hakates uurima ühe Iisaku muuseumis oleva särgi päritolu, leidsin, et seni on rahvarõiva kontekstis tähelepanuta jäänud üks väike Eesti rahvakild – vanausulised Peipsi järve äärsetest küladest. Leidsin nende keele ja kultuuri kohta küll uurimusi, kuid rõivastuse kohta on infot äärmiselt napilt. Eestikeelsetest tekstiilialastest uurimustest on suurim ehk Ruth Moppeli pakutrükialane magistritöö. Kuna huvitekitajaks osutus meestesärk, siis antud töös keskendun just Eesti aladel elanud vanausuliste meestesärkide uurimisele.

Vanausuliste rõivastust ei ole ka maailmas väga palju uuritud. Inglise keelsest uurimustest leidsin N. Vlaskina uurimuse Nekrassovi vanausuliste rõivastusest (2016) ning Christina Clopoti uurimuse 2015. aastast Rumeenia vanausuliste rõivastusest, kuid tema peatub põgusalt mitmel korral ka Eesti aladel elanud vanausulistel, aga piirdub sellega, mis seostub traditsioonide ja kommetega. Mõned vihjed särkidega seotud uskumustest ja kommetest leidsin ka Nadežda Morozova ja Juri Novikovi raamatust “Isevärki Peipsiveer – Eesti vanausuliste folkloorist ja pärimuskultuurist” (2008). Pildimaterjali on rohkelt Leonid Mihhailovi raamatutes “Peipsimaa asulad”(2006) ja “ Peipsi-Pihkva järve asulad”(2016). Särke on põgusalt kirjeldatud ka Priidu Mikumetsa artiklites “Iisaku kandi rahvarõivaid Ajaloomuuseumi kogust” (2008) ja “Meesterõivastusest Eesti külas 20. sajandi esimesel poolel” (2006). Seega tõstatan küsimuse – milliseid materjale, tehnoloogilisi võtteid, lõikeid ja mustreid on kasutatud Eesti aladel elanud vene vanausuliste meestesärkide valmistamiseks ja milline on enamlevinud särgitüüp?

Minu töö eesmärgiks on kaardistada ja kirjeldada praegu Eestis olevad säilinud särgid ning määratleda, millised neist on antud kogukonnale tüüpilised. See töö rikastab Eesti rahvarõivamaastikku, avades natuke ühe väga omapärase kogukonna tekstiilset pärandit. Tähelepanu väärivad peale meestesärkide kõik nende rikkalikus ristpistetikandis kaunistatud

tekstiilid. Esmalt on kohe huvitavaks materjaliks nii naistesärgid kui ka nende ikooninurga tekstiilid, kuid kõik ei mahu kahjuks antud töö raamidesse.

Lõputöö praktilise osana valmib särk Iisaku muuseumile nende abikogus oleva vanausuliste särgi nr. AF526 järgi. Praktilise osa eesmärgiks oli teha särk, mis oleks visuaalselt sarnane originaalsärgiga ja oleks muuseumiekspositsioonis tüüpilise vanausuliste särgi näiteks. Valmistamisel pole järgitud originaalsärgil tehtud vigu ja materjali jätkamisest tehtud lisaõmblusi, kuna see pole uue särgi kasutuseesmärgi kohalt oluline. Fotod valminud tööst on lisas 6.

Töö koosneb kolmest peatükist, millest esimene annab põgusa ülevaate vanausuliste ajaloost Eestis ning põhineb kirjalikel allikatel, teine peatükk keskendub muuseumites nähtud särkide kirjeldamisele ja analüüsile, ning kolmas kirjeldab diplomitöö praktilise osa valmimist.

METOODIKA

Käesoleva töö uurimisobjektideks on Eesti muuseumites säilinud vene vanausuliste meestesärgid. Esmalt kaardistasin ära, kui palju on antud särke Eestis üldse säilinud ja millistes muuseumites need asuvad.

Põhiosa uurimismaterjalist sain kolmest Peipsi ääres olevast väikemuuseumist, mis on oma tegevuse suunanud just vanausuliste pärandi hoidmisele. Nendeks on Varnja Elava Ajaloo muuseum, Kolkja Vanausuliste Muuseum ja Mustvee Linnamuuseum. Lisaks on kaks särki Iisaku muuseumis ja neli särki Eesti Ajaloomuuseumis. Väikemuuseumid on oma museaalid korjanud ümberkaudsetest küladest ning esemetel puuduvad legendid, info ja museaalinumbrid. Seetõttu ei oska ma eraldi iga särgi päritolu kohta midagi öelda, kuid kõik särgid on muuseumitöötajate sõnul vanausuliste asustusaltalt. Ajaliselt on antud särgid valmistatud kõik ilmselt 20. sajandil. Arvestades vanausuliste suhteliselt kinnist kogukonda ja väga ranget traditsioonide järgimist, saab neid särke vaadelda kui traditsioonilist rõivastust.

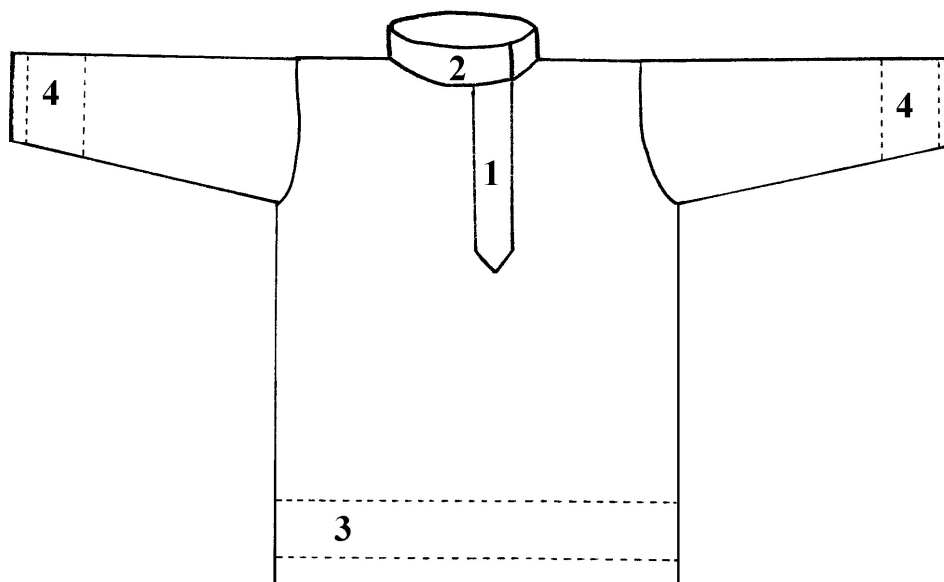
Palju infot sain ma muuseumitöötajatega vesteldes. Ettevalmistatud küsimustega intervjuusid ma läbi ei viinud, kuna ei osanud eeldada, kui palju võiksin neilt infot saada. Spontaanselt tekkinud jutuajamise käigus sain siiski palju väärtuslikku teavet, mille ma vestluse käigus jooksvalt üles kirjutasin.

Kuna enamusel vaadeldud särkidest puuduvad fondinumbrid, siis nummerdasin süsteemi loomiseks särgid muuseumite kaupa ühest üheksani (1-9). Et eristada erinevates muuseumites olevaid särke, kasutan väikemuuseumite puhul lühendeid: VEM – Varnja Elava Ajaloo muuseum, KVM – Kolkja Vanausuliste muuseum, MLM – Mustvee linnamuuseum.

Kõik muuseumites olevad särgid mõõtsin, kirjeldasin materjali, lõiked, mustrid, nende mõõdud ning nende asukohad särgil, kasutatud värvid ning pildistasin. Lisade fotodel on ka valimis mitte olevad särgid, et oleks olemas üldine kaardistus ning näha mitte valimisse võetud särkide kõrvalekalded. Särkide tehnilised andmed on ära toodud tabelites lisa 6. Tabelites ära toodud särkide materjalid (nii kangas, kui tikkimismaterjal) on määratud visuaalsel vaatlusel ja ei pruugi vastata tegelikkusele. Kirja on pandud materjal, millele see kõige rohkem sarnaneb. Kõik särkide mõõdud on võetud särgi paremalt poolt ja ei sisalda õmblusvarusid.

Kuna kõikidest särkidest oli võimalik teha fotosid, siis mustrijooniseid eraldi ma ei teinud. Kolkja Vanausuliste Muuseumis tehtud pildid on tehnilistel põhjustel väga halva kvaliteediga, kuid jätsin need üldmulje loomise eesmärgil siiski töösse sisse.

Lõputööks uuritavate särkide valimi aluseks võtsin särgid milletaolisi on vaadeldud särkide seas kõige rohkem ja valiku tegemisel toetusin ka olemasolevale fotomaterjalile. Valimis olevatel särkidel on kõikidel rinnakinnis keskjoone suhtes vasakul pool, püstkrae, kinnisteta varrukad ning ristpistetikandis kaunistatud rinnalapp, krae, varrukaotsad ja alläär. (vt. joonis 1)

Joonis 1. Esmase visuaalse vaatlemise järgi tüüpilise vanausuliste meeste särgi üldmulje.

1. Rinnalapp; 2. Püstkrae; 3. Allääretikandi asukoht; 4. Varrukatikandi asukoht

(Autori joonis)

Varnja Elava Ajaloo muuseumis olid kõik 9 särki tingimustele vastavad ja on valimis. Natuke erines teistest vaid särk nr VEM 8, kuid selle särgi puhul on näha, et varrukad on hiljem pikendatud ja selle käigus on tehtud varrukale kinnised. (Lisa 1)

Mustvee Linnamuuseumis uuritud üheksast särgist võtsin lõputöö valimisse 6 särki. Välja jäi särk nr MLM 2, mis on teistsuguse lõike ja tikandiga, ning mille kohta teadis muuseumijuhataja Larissa Korobova (personaalne vestlus 15.02.2018) rääkida, et särk on

jõudnud nende muuseumisse Venemaalt. Särk nr MLM 3, kuna on vanausuliste särgi kohta ebatüüpiliselt madalpistes lilltikandiga ja särk nr MLM 9, mis on imikusärk ega vasta seetõttu tingimustele (Lisa 2).

Kolkja vanausuliste muuseumi üheksast särgist võtsin lõputöö valimisse kuus särki. Välja jäid särgid nr KVM 2, kuna varrukatel on kinnised, särk nr KVM 3, kuna sellel puudub allservas tikand ja särk nr KVM 5, kuna see ei kuulu lõikeliselt sellesse särgitüüp (Lisa 3).

Ajaloomuuseumis vaatlesin nelja särki ja üht tikandinäidist. Uuritud särkidest läks valimisse kolm arvel olevat särki. Neljas särk, mis muuseumis arvele võtmata, on ebatüüpiliste tikanditega ja seetõttu valimisse ei sobinud (Lisa 4).

Iisaku muuseumi kahest särgist jäi valimisse ainult särk, mis on diplomitöö praktilise osa aluseks. Teine särk ei vasta lõikeliselt tingimustele ja jääb seetõttu valimist välja ja kuna on muuseumiekspositsioonis siis on see ka pildistamata.

Lõplikus valimis on 25 särki vaadeldud 32 särgist.

Praktilise töö valmistamiseks võtsin originaalsärgilt mustri ja mõõdud, tegin mustrijoonise ja lõiked. Vaatlesin valmistamise tehnoloogiaid ja materjale. Materjalide valikul lähtusin sellest, et minu valmistatud särk tuleks visuaalselt muuseumisärgiga sarnane. Rinnalapi õmblemisel on kasutatud Raissa Poljakova õpetust. Teised õmblused tegin lähtudes originaalsärgist ja sellel kasutatud võtetest. Tikkides on kasutatud abikangast, mille sarnast on kasutanud ka vanausulised ise.

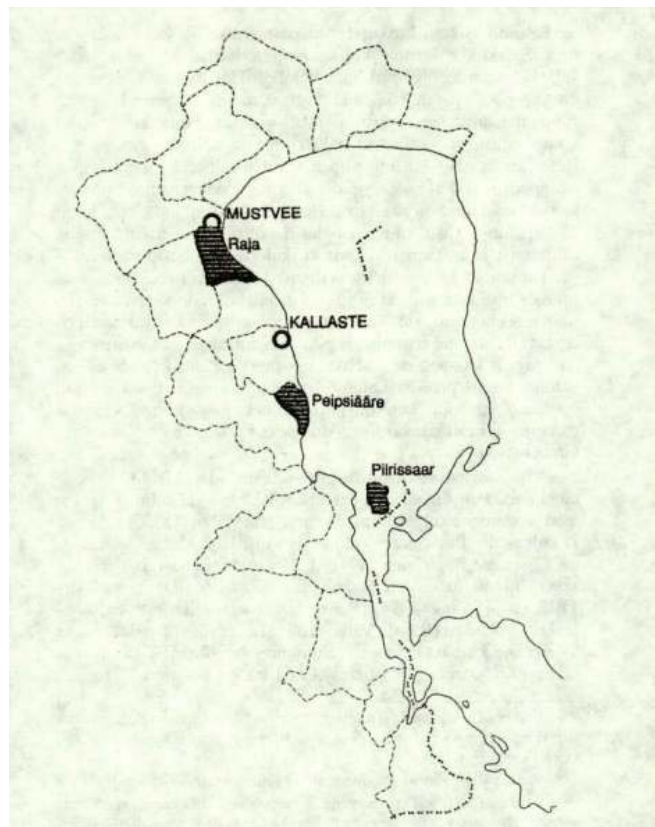
1. VANAUSULISED EESTIS

Peipsiäärne elanikkond on olnud väga kirju, eestlaste asustused on vaheldunud venelaste asustusaladega. Suurema osa Peipsi ääres elanud venelastest moodustasid vanausulised, kes koondusid peale 1666. aasta kirikureformi elama paljudesse riikidesse, kus neid taga ei kiusatud, sealhulgas Peipsi-äärsetele aladele. Nende migratsioon lakkas alles 19. sajandi keskpaigaks. (Hill. Kulu. 1996 lk 1169). Püsivad vanausuliste asulad tekkisid Eestis 1730-tel aastatel. Vanausulised

moodustasid neli suuremat kogukonda, mis olid üksteisest ruumiliselt eraldatud. Nendeks olid Mustvee-Raja, Kallaste, Kolkja-Varnja ja Piirisaare asumid. (Hill. Kulu. 1996, lk 1166). Vanausulised neis piirkondades kõrvalpiirkondade rahvastikuga ei segunenud, kuna seda piirasid ranged usulised tõekspidamised. Seetõttu olid vanausulised pikka aega suhteliselt isoleeritud. Vanausuliste arv Eestis saavutas kõrgeima punkti vahetult enne teist maailmasõda, kus neid elas Eestis umbes 8000. (Hill. Kulu. 1996. lk 1169). Kuigi 1930-40 aastatel oli Peipsi läänekaldal vanausulisi arvuliselt palju, muretseti

traditsioonide muutumise pärast. Algatati palju tegevusi, et tuua noori traditsioonide ja usu juurde. Loodi laulukoore ja korraldati noorte kultuurialaseks harimiseks kursusi. (Ponomarjova. Šor. 2006, lk 20)

Kuna Vanausuliste ajalugu on olnud keeruline ja ümberasumise Peipsi ümbrusesse põhjustas usuline tagakiusamine Venemaal, on vanausulised suhtunud umbusuga ka esimese Eesti vabariigi ajal toimunud rahvapärimuse korjamisele. Vanavarakorjajatega ei suheldud ja

Joonis 2. Vanausuliste asuala Peipsi järve ääres
(Allikas: Akadeemia 1996, nr 6 lk 1167)

neile ei antud midagi, kartes tagakiusamist. Seetõttu pole ka näiteks Eesti Rahva Muuseumi muuseumite kogudes vanausulistele kuulunud riideesemeid.

1.1 Meeste särkide üldine iseloomustus kirjalike allikate põhjal

Viiteid sellele, et Peipsi ääres elanud venelased on kandnud teistsuguseid rõivaid, kui eestlased, leiab ka Priidu Mikumetsa tööst “Meesterõivas Eesti külas 20. Sajandi esimesel poolel”, kus ta kirjutab, et Vaivara kihelkonnas kandsid mehed pidulikul juhul venemoelist särki, millel oli püstkrae, ning mis oli kaunistatud rikkaliku sinise, punase ja rohelise ristpistes tikandiga. Erisusena toob Mikumets välja veel fakti, et taoline särk ei käinud rinna eest kinni mitte keskelt, vaid ühe serva pealt ja seda särki kanti pükste peal. (Mikumets. 2006. lk 106) Seda, et sellised särgid olid mõeldudki kandmiseks just

pükstest väljaspool, näitab ka see, et erinevalt Iisaku kandis elanud

poluvertsikute särkidest, millel oli kaunistatud vaid kuue alt välja paistev rinnaesine, on vanausuliste särkidel kaunistatud ka särgi allserv. Ka olid vene särgid palju lühemad kui eestlastel (Mikumets. 2008, lk 128) Muuseumitöötaja Lilli Tarakanovi sõnul oli tikitud särk iga mehe uhkuseks (personaalne vestlus 22.03.2018). Seda kanti pidulikel ja ametlikel juhtudel. Nii võib näha vanadel fotodel seda särki kandmas nii Mustvee linnavalitsuse liikmeid (foto 1) kui ka koolilapsi pildistamise päeval (foto 2).

Foto 1. Mustvee linnavalitsuse liikmed aastal 1938.
(Allikas: Mihhailov. 2008, lk 159)

Foto 2. Tiheda algkooli kuues klass.
(Allikas: Mihhailov 2008, lk 252)

Särki kanti alati vööga (Foto 3.) Eesti alal on kasutatud keerutatud võid, millel otsas narmad. Need seoti erilisel viisil nii, et sõlm jäi vasakule kehapoollele. (Poljakova. Personaalne vestlus 9.02.2018)

Vöö oli igal särgil oma ja selle värv sõltus särgi tonaalsusest. Vöö pidi värvide poolest särgiga sobima (Tarakanov, personaalne vestlus 22.03.2018).

Meeste särkidega seotud traditsioonidest on kirjandusest kõige rohkem teada fakt, et pruut pidi peigmehele pulmadeks särgi tegema. Igale pruudile oli auküsimus teha peiule võimalikult uhke ja rikkaliku tikandiga särk (Tarakanov, personaalne vestlus. 22.03.2018). Särgiriie tuli kinkida pulmas ka mehevennale (Morozova. Novikov. 2008). Pulmasärgi kangas pidi olema siidist. (Tähepõld. Plotnikova. 2010).

Foto 3 . Särgid vöödega.
(Allikas: Mihhailov. 2008, lk 171)

Ka surnu riietusmise osaks oli kindlasti särk. Varasemal ajal kuulusid peale särgi surnu riietusse veel aluspüksid ja surirüü, hiljem meestel ülikond. (Morozova. Novikov. 2008). Suririided pidid olema kindlasti naturaalsest, looduses lagunevast materjalist (Tähepõld. Plotnikova. 2010).

Toetudes neile vähestest vanausuliste rõivaste kohta tehtud uurimustele saame võrrelda Eesti alal elanud vanausuliste särke Rumeenia vanausuliste särkidega (Clopot. 2015) ja Nekrasovi talupoja riietusega (Vlaskina. 2016). Selgub, et Eesti vanausuliste meestesärgid on teistsugused, kuid neil on ühiseid jooni mõlema kogukonna särkidega. Kõigi kolme kogukonna meestesärgi väga oluliseks osaks on vöö, mis eraldab kehas puhta ja patuse piirkonna ning on vanausuliste identiteedi osaks (Clopot. 2015. lk 123) . Nekrasovi talupoegade särkide rinnakinnis erineb Eesti vanausuliste rinnakinnisest olulisel moel – kuigi nende rinnakinnise ümbrus on samuti rikkalikult ristpistetikandiga kaunistatud, puudub nendel särkidel rinnalapp ja rinnalõhik on särgil otse ees. Samuti puudub nende särkidel kõrge krae (Vlaskina. 2016. lk 135).

2. VANAUSULISTE MEESTESÄRKIDE KIRJELDAMINE ESEMELISTE JA SUULISTE ALLIKATE PÕHJAL

2.1 Kasutatud materjalid

Särgid on eranditult kõik tehtud poekangast ja tikandid on teostatud poest ostetud niitidega. Materjale toodi palju Peterburist, kui sealsel turul kurkide ja sibulatega kauplemas käidi. (Tarakanov. Personaalne vestlus, 22.03.2018)

Särkide juures kasutatud kangad on puuvillased, atlasskangas ja arvestades särkide tegemise ajastut, siis ilmselt viskoos. Osade särkide puhul (VEM 4; VEM 6) ei saa välistada ka sünteetilisi kangaid, kuna särkide valmistamise aastad on teadmata. Materjaliproove antud töö raames ma teha ei lasknud, kuna see pole museaalide puhul võimalik ja seetõttu väga põhjalikku materjalikasutuse analüüsi ma teha ei saa. Vanausulised ise on neid ise kutsunud siidsärkideks (Tarakanov. Personaalne vestlus, 22.02.2018). Tegelikult vaid 25-st särgist kaks tundusid olema ehtsast siidist. Nelja särgi puhul oli tegu atlasskangaga. Kõige keerulisem oli hinnata valgete särkide kangatüüpi. Kangas oli paks ja raske, kuid läiketa, triibulise fraktuuriga, mis tuleneb ilmselt peenemast lõimest ja sinna sisse kootud jämedamast koelõngast või vastupidi (foto 3).

Foto 3 . Särkide õmblemiseks kasutatud materjal. (Autori foto)

Värvidest on kasutatud kõige rohkem valget ja selle varjundeid kangast. 25 särgist 13 on valged, 3 kollaka või kreemika alatooniga valged ja 3 särki beežid. Kokku 19 heledat särki. Atlasskangast särgid on värvilised. Esineb nii sinist (VEM 1), oranži (VEM 2), punast (KVM 8) ja kollast (KVM 9). Ülejäänud on tagasihoidliku pastelse värvitooniga – pruun, roosa (KVM 1, KVM 6, MLM 7).

Tikkimismaterjalidena on kasutatud enamasti puuvillast materjali – mulineed, iirisniiti ja mõnel juhul ka värvilist jämedamat puuvillast rulliniiti. Kõige levinum tikkimismaterjal tundub olema iiris, mida on kasutatud 15 särgil. Ilmselt tingis selle iirisniidi hea kättesaadavus ja ilus läige.

2.2 Lõiked ja õmblemine

Õmblustest on enim kasutatud pesuõmblust, millega on kokku õmmeldud enamuste särke külged ja varrukad. Varruka kinnitamisel pihaosa külge on tihti kasutatud tavaõmblust. Tähelepanu väärib ka fakt, et enamasti õmblusvarusid eraldi äärestatud ei ole. Juhul kui õmblus on tehtud tavaõmblusega, siis on õmblusvaru äärestamata ja lahtiselt. Kõik ühendusõmblused on tehtud masinaga. Käsitsi on peitpistega kinnitatud varruka- ja alläärepaalistust, kuid seda ka mitte alati.

Pihaosa lõige on enamasti neljakandiline üsna väikese varruka- ja kaelakaare sügavusega (kuni 3 cm). 15 särgil 25-st puuduvad õlaõmblused. See tähendab, et särk on õmmeldud pooleks murtud kangatükist ja kraeava koos rinnalõhikuga on sisse lõigatud. Kaelust on sügavamaks lõigatud reegilna ainult eest. Tagant on kraelõige sirge, ilma kumeruseta. Rinnalõhik oli alati vasakul. Keskele ei tehtud lõhikut seetõttu, et kaelas rippus rist ja kui särgi kinnis oleks olnud keskel, oleks rist jäänud kaitseta (Poljakova. Personaalne vestlus 9.02.2018). Vasakule seetõttu, et vasak pool on südame pool. Rinnalõhiku täpne asukoht sõltus konkreetsest inimesest. See tehti umbes vasaku rangluu esimese kolmandikule, südame koha pealt otse alla südame poole (Tarakanov. Personaalne vestlus 22.03.2018) ja pikkus tundub olema selline, et rinnalapi tipp ulatub südame kõrgusele või sellest natuke üle. Fotode järgi otsustades on tehtud ka pikemaid rinnalappe, kuid kindlasti mitte lühemaid. Rinnalapp tehti täiskasvanule 5 cm laiune ja lapsele 3 cm laiune (samad mõõdud vastavalt ka krael) (Poljakova. Personaalne vestlus 9.02.2018). See on reegel, mille vastu ei ole eksitud. Kehaosa pikkus arvestati ilmselt kandja järgi. Piltidelt järgi võib eeldada, et särgi pikkus pidi olema selline, et allserva muster jääks puusade kohale (foto 4).

Foto 4 . Ivan Sidorovi perekond Kasepää 1936 (*Allikas: Mihhailov. 2013. Lk 366*)

Ühel juhul oli näha, et laste särke tehti kasvamise järgi ka pikemaks (VEM 1.) Pihaosa kõrgus õlast alumise servani on keskmiselt 70 cm.

Varrukad on keha poolt laiemad, varrukasuu poolt kitsamad. Varruka all neljakandiline varrukalapp, nagu võime näha Eesti rahvarõivasärkidel, puudub. Mõnel juhul on varrukatel all pikad varrukakiilud, mis on kas täies varrukapikkuses või peaaegu täies varrukapikkuses. Enamasti on varrukad kiiludeta. Varrukaava kõrgus kaenla alt õlani on keskmiselt 20 cm. Varrukasuu kõrgus on 15-18 cm. Reeglina varrukasuul kinnist ei ole. Varruka pikkus jääb särkidel 45-60 sentimeetrini, olles kõige rohkematel juhtudel 50 sentimeetri ümber. Varruka pikkust arvestades on võetud arvesse, et allääramuster ja varrukamuster jookseksid ühel joonel, kui särk on seljas (foto 4). Tikandi kaugus detaili servast on varrukal väiksem kui alläärel. Varruka allääre palistus on kinnitatud kas õmblusmasinaga või käsitsi. Esimesel juhul on ömmeldud nii, et õmblus ei jääks tikandi kõrgusele. Teise variandi puhul on palistus peitpistetega kinnitatud nii kõrgele, et pisted jääksid varrukatikandi sisse.

Foto 5 . Krae Mustvee muuseumist. (MLM 5)
(Autori foto)

Foto 6. Krae Varnja muuseumist.(VEM 8)
(Autori foto)

Krae oli püstkrae ja nagu ka rinnalapp, oli alati täiskasvanutel 5 cm ja lastel 3 cm kõrge. Krae pikkus sõltus ainult kandja kaela-ümbermõõdust. Krae õmblemisel võib eristada kahte viisi – esimesel juhul on rinnalapp üleni õmmeldud krae alla nii, et moodustub sirge kraeserv. (foto 6). Teisel juhul on rinnalapi ots jäetud krae serva alt välja (foto 5). Selliselt õmmeldud kraesid oli rohkem Mustvee Linnamuuseumis olevate särkide hulgas. Krae all on alati vooder, milleks on kasutatud särgi põhidetailidega samast kangast.

Rinnalõhikut katab tikitud rinnalapp, mille keskmine pikkus valimites olevatel särkidel kuni otsani on 30 cm. Rinnalapi õmblemist kaeluselõhikule on kirjeldatud kolmandas peatükis. Rinnalapi lõpetab reeglina kolmnurkne ots. Selline lõpetus puudus vaid viiel särgil. Neil särkidel oli rinnalapp lõpetatud kandilise otsaga. Rinnalapi ja rinnalõhiku üleminekukohta on iga õmbleja lahendanud nii, nagu oskused on võimaldanud ja mingit ühest viisi selle teostamiseks ma ei täheldanud. Rinnalapi otsa kinnitamisel särgi külge võib eristada kaht viisi – õmblusega (foto 7) ja õmbluseta (foto 8). Õmblusega versioonil on rinnalapi ots õmmeldud kolmnurkselt särgi esiosa külge ja siis on rinnalõhiku lõppemise kohalt tehtud veel üks horisontaalne õmblus risti üle rinnalapi. Õmbluseta viisil ristipidine õmblus puudub. Valimis on läbiõmmeldud rinnalapi otsaga 7 särki 25-st.

Foto7 . Horisontaalõmblusega rinnalapp (VEM 5). (Autori foto)

Foto 8 . Ilma horisontaalõmbluseta rinnalapp (VEM 7). (Autori foto)

Vaadeldud särkidel puudus vaid mõnel üksikul pealmise särgi alla õlapiirkonda õmmeldud lühike teisest kangast topeltkiht, mida võib nimetada ka higilapiks või alussärgiks. Selle eesmärgiks oli kaitsta särgi õlapiirkonda kulumise eest. See kinnitus alati rinnalõhikusse varruka- ja kraeõmblustesse. Õlaõmbluste kohalt seda reeglina kuidagi eraldi kinnitatud ei ole. Selle kohta, kui suur see on tehtud, ei kehti ühtegi seaduspära. Selle pikkus varieerus ainult õlapealsest kuni vöökohani ulatuvaks. Samas ei ulatu see kunagi nii madalale, et jääks vöö alla. Higilapi õmblemiseks on kasutatud alati põhikangast õhemat puuvillast kangast.

2.3 Mustrid ja tikkimine

Valimis olevate särkide mustrid on tikitud ristpistes, mõne üksiku erandiga, kus osa mustrimotiividest on tikitud mähkpistes. Kuna särkide õmblemiseks kasutatud kangas oli väga tihe, siis kasutati tikkimiseks abikangast, mis hiljem tikandi alt ära tõmmati (foto 11). Tänapäeval on seda materjali võimalik osta stramini nime alt. Tavalisest aidast ja kanvaast eristab seda väiksem lõngade arv ja koetihedus

Foto 9. Stramin (Autori foto)

Foto10 . Kanvaa (Autori foto)

(fotod 9-10), tänu millele on seda hiljem hõlpus tikandi alt välja tõmmata. Antud särkide tikkimiseks sobib stramin suurusega 55, millel on 5,5 auku ühel sentimeetril

Ajaloomuuseumis oleval tikandinäidisel on näha, et stramin kinnitati kangale niidiga traagelpistete abil. Antud juhul on kinnitatud stramin mõlemast otsast, külgedelt ja piki tikandit keskjoonel.

Krae, rinnalapp ja varrukad on alati tikitud enne särgi kokkuõmblemist, kuid allääre puhul võib kohata kaht viisi. Esimesel juhul on detailid tikitud valmis ja seejärel kokku õmmeldud. Teisel juhul on õmmeldud kokku särgi parem külg, tikitud muster ja seejärel õmmeldud kokku vasak külg. See tagab selle, et särgi paremal küljel ei teki mustrisse nihkeid. Ringselt oli tikitud vaid ühel juhul, kuid see särk oli ebatüüpiline ja seetõttu antud töö valimisse ei läinud. Ühel Kolkja Vanausuliste muuseumis nähtud siidist särgil oli tikand tehtud läbi kahe kanga, nii et teine, tugevam kangas jäi särgi pahemale poolele (foto 12). Selline teguviis aitas ilmselt õhukesel ja kergel siidkangal kanda rasket tikandit.

Tikkimistöö pahem külg on kaetud voodriga vaid rinnalapil ja krael. Alläärtel ja varrukaotstel on töö pahem pool katmata. Seetõttu pidi pahem pool olema korrektne ja selle järgi vaadati, kui väärt naine on (Poljakova. Personaalne vestlus, 9.02.2018). Tikandi pahema poole katmist terve särgi ulatuses nägin ainult ühel vaadeldud särgil (KVM 7).

Mustrid on üles ehitatud rombimotiivile, mida tihtipeale täiendab ka kirikureformieelne kaheksaharuline täht või seda meenutavad motiivid.

Äärekiri on tihti sakilise ilmega. Värvidest on enim kasutatud musta ja punast, ka sinine on

Foto 11. Tikandi näidis Ajaloomuuseumis. (AM_29822E3362). (Autori foto)

Foto12. Tikandi pahem pool särgil KVM 6 (Autori foto)

rohkem kasutuses. Enamasti kasutatakse tikandis korraga kaht värvi, kuid on ka tikandeid kuni nelja värviga. Raissa Poljakova sõnul on värvivalikul mänginud rolli värvide silmapaistvus ja tikandilõngade värvi sobimine särgi kanga tooniga (personaalne vestlus, 09.02.2018). Lilli Tarakanov (personaalne vestlus 22.03.2018) Kolkja Vanausuliste muuseumist ütleb, et tema ei tea, et vanausulistel oleks olnud oma mustreid. Tikkimiseks saadi inspiratsiooni teinekord ka Eesti rahvarõivastelt.

Mustrid asetsevad särgil alati krael, rinnalapil, allservas ja varrukaotstes. Enamasti kehtib reegel, et allserva ja varrukaotstel olev tikand koosneb mustri keskosast ja seda piiravatest äärekirjadest, rinnalapi ja kraetikand on mustri keskosast, ilma äärekirjadeta ja vajalikus laiuses (vt fotod 13-14)

Foto 13 . Särgi MLM 8 varrukatikand
(Autori foto)

Foto 14 . Särgi MLM 8 rinnalapp
(Autori foto)

Vahel, kui allääremuster pole võimaldanud selle otsest ülekandmist kraele ja rinnalapile, on muster kombineeritud siiski allääremustri keskkirja motiividest. Ühel juhul oli ka allääre kiri kraele ja rinnalapile lihtsalt vähendatud (MLM 5) ja ühel juhul oli muster väga tihe ja tikitud kraele ja rinnalapile lihtsalt kitsamalt (MLM 7). Varrukatel ja alläärel on tikand alati ühesugune. Tikandi kõrgus on antud detailidel 5-18 cm, olles kõige rohkematel juhtudel 9-11 cm.

Krae tikkimise juures võib eristada kaht viisi. Esimesel juhul on krae tikitud täies pikkuses. Teisel juhul on jäetud tikkimata osa, mis jääb kinnise alla.

3. IISAKU MUUSEUMI ESEME JÄRGI VANAUSULISTE MEESTE SÄRGI VALMISTAMINE

3.1 Särk AF526 üldine kirjeldus

Iisaku muuseumi särk AF526 on väga halvas seisukorras. Kangas on määrdunud ja väga rebenenud. Palju on särgil ka kandmisaegseid parandusi. Särk on õmmeldud väga tihedast ja peenest puuvillakangast. Krael, rinnalapi, varrukate otstes ja allääres on punase ja mustaga puvillane ristpistetikand. Kõik särgi õmblused on tehtud masinal v.a. varruka alläärepalistus, mis on kinnitatud käsitsi peitpistetega. Külgede ja varrukate õmblemiseks on kasutatud pesuõmblust, õlaõmblus on tavaõmblus ja õmblusvaru on äärestamata. Krae ja rinnalapi all vooder, allääre ja varrukatikandi tagumine pool katmata. Õlapiirkonnas alla õmmeldud teisest kangast õhuke alussärk, mis on kinnitnud varrukaõmblusesse, kaelusekaarele ja rinnalapi õmblusesse ja mille pikkus ulatub rinnalõhiku lõpuni. Alussärgil servad äärestamata. Täpsemad mõõdud ja lõiked joonistel lisas 5.

Foto 15. Särk AF526 (*Foto: Aavo Renser*)

3.2 Materjalide valik ja lõigete võtmine särgilt

Särgi valmistamiseks vajalike materjalide valikul lähtusin eelkõige sellest, et valmistatav särk tuleks visuaalselt võimalikult sarnane originaaliga. Kangas, millest särk on õmmeldud, on tihe puuvillane kangas. Originaal on väga määrdunud ja katkine (foto 15).

Sobivaks kangaks osutus taaskasutuspoest saadud valge tekikott, mis oli visuaalselt ja ka füüsiliselt originaalkangale väga sarnane. Kuna saadud materjal oli kriitvalge, kuid mina vajasin pigem loodusvalget ja kollaka alatooniga kangast, toonisin antud tekikoti musta teega. Tööproovide käigus selgus, et antud kangas võtab tooni väga hästi külge, ja võib jääda seetõttu kirjuks, tuli suure kangatüki toonimisega olla äärmiselt hoolikas. Lisaks ei võinud kangast tees üldse mitte leotada, vaid kergelt loputada, sest muidu läks kangas liiga tumedaks ja liigset tooni välja pesta ei olnud võimalik. Kuna kangas oli tõesti suur, siis kasutasin värvianumana kodust vanni, kuhu sai kanga võimalikult väheste voltidega sisse panna. Hoolimata väga hoolikast loputamisest kippus hiljem ikkagi kangast märjalt töödeldes jääma sisse tumedamad triibud kuivamisest või plekid auruga triikimisest.

Tikkimismaterjalide valikul lähtusin samamoodi sellest, et tulemus oleks originaalile võimalikult sarnane. Tööproovil proovisin läbi mitmeid siid- ja puuvillaniite. Siidniite proovisin põhjusel, et esialgsel vaatlusel tundus tikkimismaterjal olema väga läikiv ja siidi moodi. Tööproovide käigus ja põhjalikumal uurimisel selgus siiski, et ilmselt on tegmist puuvillase materjaliga. Kõige täpsema tulemuse saavutasin tikkides DMC mulineedega, mida kasutasin tikkimisel kaheniidilisena. Punase mulinee värvitoon 817 ja mustal 310.

Lõike võtmine originaalsärgilt oli keerukas, kuna särk oli väga halvas seisus, suurte rebenditega ja juba kandmise ajal väga palju parandatud. Selletõttu oli raske saada särgilt väga täpseid mõõte. Mõõtude järgi konstrueeritud lõige siiski tegelikult oli sobilik ja särgi mõõdud ei erine originaalsärgist.

3.3 Tikkimine

Tikkimistööd alustasin mustri maha joonistamisest (foto 16). Mõõtsin ära piste suuruse ja tegin joonise vastava suuruse ruuduga paberile. Piste suuruseks on 2 mm. Kuna mustris oli üks koht, mis särgil siin-seal erines (mustadel vahekolmnurkadel oli mõnes kohas tikitud ka tippu piste) vaatasin, kuidas on tikitud enamused ja kohandasin mustri selle järgi. Minu tehtud särgil on muster tervel särgil ühesugune.

Kuna originaalsärgi kangas on väga tihe, siis on selge, et seda ei saadud tikkida lõngu lugedes, nagu ristpistetikandi puhul võiks eeldada ja nagu Eestis linasele kangale on tehtud. Seetõttu tuli hakata otsima viisi, kuidas tikkida. Kaaludes ka tikkimist läbi spetsiaalse kile, jäin lõpuks selle juurde, et tikkida tuleb läbi abikanga. Kodus oli mul olemas taaskasutuspoest saadud väga hõredat tikkimiskangast ja tegin sellega tööproovi. Kuigi minu tikkimiskangas oli küll sama tihe (piste pikkus 2 mm), selgus, et originaalsärgil on olnud tikkimiskangal – straminil – üks ruudu külg pikem kui teine ja

Foto 16 . Originaalse ja maha joonistatud muster
(Autori foto)

Foto 17. Vasakul originaalse, paremal tikandi tööproov
(Autori foto)

Foto 18 . Stramini kinnitamine kangale (Autori foto)

seetõttu jäi minu tööproovi tikand esialgu laiem, kui originaalil (foto 17). Pärast detailide läbi pesemist, stramini eemaldamist ja triikimist vastavad kõik tikandi mõõdud originaalile.

Stramini kinnitasin kangale tavalise polüesterniidi abil üsna tihedate traagelpistetega (foto 18). Valisin heleda niidi, kuna olin tööproovi tikkides näinud, et tume niit jätab antud kangale tumedad jäljed.

Stramini kinnitasin nii, et kinnituskohad jääks piki mustrit kahele poole ja keskele. Ka tühja mustrirea enne äärekirja kasutasin ära kinnitusreaks. Ristipidi

kinnitasin stramini detaili keskelt ja siis iga 12 cm järelt. Proovimise käigus selgus, et kõige parem on

tikkida nii, kui stramin on kinnitatud kahe niidi vahelt, mitte sealt, kust jookseb läbi ka tikkimisniit. Nii oli hiljem straminit lihtne kanga küljest lahti võtta ja ära harutada.

Foto19 . Motiivide tikkimine järjekorras. (Autori foto)

Oluline oli ka motiivide tikkimise järjekord (foto 19). Kui rinnaalappi oli võimalik tikkida lihtsalt alt üles, motiivide kaupa, siis pikematel detailidel hakkas nii tikkides kangas stramini all kiskuma. Seetõttu tuli tikkida värvitoonide kaupa. Esimesena tikkisin piki mustrit jooksvad mustad rombid. Selliselt tikkides kinnitus kangas piisavas laiuses stramini külge ja edasi tikkides ei hakanud kangas kiskuma. Kuna originaalesemel ei olnud järgitud seda, et kõik pisted oleksid tikandis samasuunalised, ei ole ka minu valmistatud särkil pistete suunda jälgitud, et töö ei näeks välja “liiga korralik”. Kuna muuseumiesemetelt nähtu andis kinnitust, et antud särke ilmselt ei tikitud tikkimisraamil, kuna tikandid särkidel on suhteliselt viltu, ei kasutanud ka mina tikkimiseks raami. Selleks, et ülejäänud detail segama ei hakkaks, rullisin kanga stramini servani kokku ja kinnitasin üleloomispistega. Tikkimiseks kulus umbes 200 tundi. Kuna kangas oli tihe, siis kiiremaks ja tõhusamaks tikkimiseks tuli vahetada nõel tervama vastu umbes iga 8-10 tunni järel, mis tegi nõelte kuluks umbes 20 nõela.

Peale tikkimist võtsin välja stramini kinnitusniidid ja pesin särgi detailid koos straminiga ära. See on vajalik selleks, et stramin muutuks pehmeks ja oleks tikandi alt eemaldatav (foto 20). Kuna tikkimise käigus oli kangas määrdunud ja tundus originaali kõrval siiski liiga tume, otsustasin detailid läbi pesta sapiseebiga. Selle tulemusel sain kanga kenasti ühtlaseks, kuigi auruga triikimisel ja niiskeks saamisel kipuvad kangale siiski jääma plekid. Kui detailid kuivad olid, eemaldasin stramini. Kõigepealt tõmbasin

Foto 20 . Pestud detail straminiga (*Autori foto*)

Foto 21 . Stramini eemaldamine tikandilt (*Autori foto*)

välja lühemad, ristipidi olevad niidid (foto 21), et pikki niite oleks kergem eemaldada. Seejärel pressisin detailid kuuma triikarauaga, ilma auruta.

3.4 Õmblemine

Peale detailide tikkimist sai hakata särki kokku õmblema. Kõigepealt tuli detailid lõikesse lõigata. Paberist lõikeid ma ei teinud, vaid joonestasin lõiked otse kangale. Esimese detailina lõikasin välja esitüki ja alussärgi, mis antud särgil ulatub

käisekaare lõpuni. Siis märkisin ära esitüki keskkoha ja sellest 3 cm vasakule poole lõikasin sisse rinnalõhiku. Siis märkisin ära ka

Foto 22.
Kaeluseava alussärgis.
(*Autori foto*)

alussärgile rinnalõhiku ja kaelaava koha (foto 22) ning lõikasin need sinna sisse ning kinnitasin alussärgi rinnalõhiku ja kaelakaare kohalt traagelpistetega põhidetaili külge. Seejärel sai kohale kinnitada rinnalapi. Selle ma õmblesin Raissa Poljakova juhendamise järgi, kes on neid särke palju õmmelnud. Selleks lõikasin rinnalapile voodri, mis on sama suur kui rinnalapp (foto 23) Kõigepealt traageldasin rinnalõhiku paremale servale, paremad pooled vastu põhidetaili, nii rinnalapi põhiosa, kui voodri, ning õmblesin masinaga rinnalõhiku pikkuses läbi (foto 24). Seejärel keerasin rinnalapi detailide pahemad pooled kokku ja õmblesin servast läbi (foto 25).

Foto 23. Rinnalapp ja selle vooder. (Autori foto)

Rinnalapi kolmnurkse otsa kinnitasin särgi külge käsitsi. Peale rinnalapi kinnitamist õmblesin kokku õlaõmblused ja kinnitasin alussärgi traagelpistetega varrukakaarele ning kaelusesse. Varrukakaare mõõdu järgi konstrueerisin varrukaloike. Kinnitasin varrukad varrukakaarele nii, et alussärgi serv jääks varrukaõmbluse vahele ning seejärel kinnitasin küljeõmblused ja varrukaõmblused.

Kui särgi põhiosa õmmeldud, sai hakata kraed külge panema. Krae õmblemine käib samasuguse põhimõtte järgi, nagu rinnalapi õmblemine. Esiteks kinnitatakse krae põhidetail ja voodridetail

Foto 24. Rinnalapi õmblemine. (Autori foto)

kaelakaarele, paremad pooled vastu põhidetaili, kinnitatakse masinaga, keeratakse paremad pooled välja ning õmmeldakse servad masinaga kokku. Krae sobitamine kaelakaarele on keeruline, kuna see on tikitud ja ei veni, lisaks ei ole kaelust selja tagant lõigatud kaarjaks, vaid on sirge. Keerulised kohad on ka õlaõmbluste kohad, kus tuli jälgida, et särk seljas kiskuma ei hakkaks ja inetult volti ei läheks. Õmblemisel kasutasin puuvillaniidi asemel tänapäevast polüesterniiti, kuna kangas oli toonitud ja tolleaegset valget puuvillaniiti samasuguseks toonida ei õnnestunud. Lisaks ei õmmelnud tänapäevane õmblusmasin vana niiti väga ilusasti. Seetõttu valisin särki tooniga võimalikult sarnase polüesterniidi ja kohandasin piste pikkuse originaalsärgiga sarnaseks. Nii jäid õmblused kõige vähem silmatorkavad, mis oli ka mu eesmärgiks.

Varrukaotsad kinnitasin peitpistetega tikkimismustri kohale, allserva palistuse õmblesin masinaga, järgides originaalesemel tehtut.

Foto 25. Valmis rinnalapp. (*Autori foto*)

3.5. Aja- ja hinnaarvestus

Vanausuliste käest saab sellise särgi osta 250 euroga (Poljakova. Personaalne vestlus 9.02.2018)

Kõige suuremaks kuluartiklikuks oli selle särgi tegemise juures aeg, mida kulus kokku 280 tundi. Kõige rohkem kulus aega tikkimisele, mida oli 200 tundi. Selle aja sisse on arvestatud ka stramini kinnitamine kangale ning selle hilisem harutamine tikandi alt. Õmblemisele kulutasin 45 tundi. See number võiks olla küll väiksem, kuid on tingitud minu vähesest õmbluskogemusest. 30 tundi kulus enne töö alustamist õigete materjalide leidmiseks ja tööproovide tegemiseks. Kõige vähem läks aega kanga toonimisele – 5 tundi.

Kui korrutada kulunud 280 tundi 8 eurose tunnitasega, saame töötasuks 2240 eurot.

Materjalikulu oli seevastu väike. Mina leidsin sobiva kanga taaskasutuspoest ja maksin selle eest 2 eurot. Mulineesid kulus kokku 15 tokki (6 punast ja 9 musta tokki). Mulineetoki hind poes on 70 senti, mis teeb mulineede hinnaks kokku 10.50.

Nõelu kulus tikkimistöö käigus 20 tükki, ja need maksid poes kokku 3 eurot.

Särgi kokku õmblemiseks kasutasin ära kaks rulli Coats niiti. Ühe rulli müügihind on poes 1.70, mis teeb kogukuluks 3.40.

Kõik kokku liites teeb see särgi hinnaks **2257 eurot**, mis on kümme korda kallim praegusest turuhinnast.

KOKKUVÕTE

Käesolev uurimus “Peipsi läänekaldal elanud vanausuliste meestesärgid 20. sajandi esimesel poolel ja nende valmistamine tänapäeval” uurib Eesti aladel elanud vanausuliste tekstiilse pärandi üht väikest osa.

Eestis elanud vanausulised on läbi ajaloo olnud eraldatud rahvakild. Kuigi nende suurem migratsioon Peipsi läänekaldale algas juba 17. sajandil, on nende esemeline kultuur olnud eestlastele suhteliselt tundmatu. Praegusel ajal on vanausuliste kogukonnad küll kokkuhoidvad, kuid uurijatele avatud. Muuseumitöötajad ütlesid, et neil on hea meel, kui keegi nende pärandi vastu huvi tunneb.

Uurimistöö tulemusena võib järeldada, et tüüpiline Peipsi läänekaldal elanud vanausulise meestesärk on nelinurkse põhilõikega, pikkade varrukatega ja suhteliselt lühike. Särke kantakse pükste peal võõtatult. Rinnalõhik on viidud keskjoonest vasakule ja seda katab tikitud rinnalapp. Krae on täiskasvanud mehel 5 cm ja lapsel 3 cm kõrge ja hoiab tihedalt ümber kaela. Kraetikand on alati samasugune, nagu rinnalapil.. Tikandiga on kaunistatud ka särgi alumine äär ja varrukaotsad. Särgi allääretikand on alati sama, mis alumisel äärel ja kui särk on seljas, siis moodustavad need tikandid ühe joone, st et on samal kõrgusel. Särk on õmmeldud nii pikk, et kataks puusad. Tikandite puhul kehtib seaduspära, kus alumise ääre- ja varrukatikand on laiemad ja kaheosalised, koosnedes äärekirjast ja keskkirjast. Rinnalapi ja kraetikandiks on võetud alumise ääre tikandi keskkiri või osa sellest. Kõik minu vaadeldud särgid on õmmeldud õmblusmasinal ja kõige levinumaks õmbluseks on pesuõmblus. Kui pesuõmbluse asemel on kasutatud tavaõmblust, on õmblusvarud äärestamata. Tikandite pahupoolt varrukaotstes ja allääres kaetud ei ole. Kõikidel valimis olnud särkidel on rinnakinnisel trukid.

Särgid on enamasti valged, esineb ka värvilisi särke. Vanausulised on väga armastanud atlasskangast ja muid läikega kangaid. Tikkimismaterjalidest on kõige rohkem kasutatud iirisniiti.

Diplomitöö raames valmistatud särgi puhul osutus kõige suuremaks ajakulu, samas kui materjalikulu jäi rahaliselt suhteliselt tagasihoidlikuks. Väga palju võttis aega õigete materjalide leidmine, sest sellist kangast on päris kangapoodidest väga keeruline leida ja appi

tuli võtta taaskasutuspoed. Ka tikkimiskanga – stramini õige suurusega leidmine osutus arvatust keerukamaks. Ideaalset straminit, mille augud oleksid mitte ruudu, vaid ristkülikukujulised, leida ei õnnestunudki. Särgi kokkuõmblemiseks kulunud aeg võiks olla väiksem, kuid minu kesised õmblusoskused lühemat aega ei võimaldanud. Lisaks ei osanud ma arvestada tööd tegema hakates sellega, et selline särk käib alati koos vööga. Seetõttu on antud särgil vöö puudu, sest vöö valmistamise õppimine ei mahtunud enam töö ajakavasse.

Täitsin töö eesmärgi ja vastasin küsimusele – milliseid materjale, tehnoloogilisi võtteid, lõikeid ja mustreid on kasutatud Eesti aladel elanud vene vanausuliste meestesärkide valmistamiseks ja määratlesin enamlevinud särgitüübi.

Lisaks kirjeldasin ja pildistasin Peipsi ääres olevates väikemuuseumites olevad särgid. Praktilise osana valmis vanausuliste meestesärk Iisaku muuseumi särgi põhjal. Valmistatud särk leiab hiljem oma koha Iisaku muuseumi ekspositsioonis.

ALLIKAD

Kirjalikud allikad

Berg E, Kulu H. 1996. Peipsivenelased. *Akadeemia*, nr 6. lk 1164-1183

Clopot C. 2015. Weaving the past in a fabric: old believers' traditional costume. lk 115-132
<http://www.folklore.ee/folklore/vol66/clopot.pdf> (18.12.2017)

Korobova L. 2018. Personaalne vestlus. Mustvee, 15 veebruar

Mihhailov L. 2013. Peipsi-Pihkva järve asulad. Tallinn. Lk 366

Mihhailov L. 2008. Peipsimaa asulad. Tallinn. Lk 159, 171, 252

Mikumets P. 2008. Iisaku kandi rahvarõivaid Eesti Ajaloomuuseumi kogust. Kog: Varia historica. Kõide: III. Tallinn: Eesti Ajaloomuuseum.

Morozova N, Novikov J. 2008. Isevärki Peipsiveer. Eesti vanausuliste folklorist ja pärimuskultuurist. Tartu: Huma. Lk 124, 136-137

Poljakova R. 2018. Personaalne vestlus. Varnja, 9. veebruar

Ponomarjova & Šor, 2006. Eesti vanausulised. Tartu: HUMA. Lk 20-21

Tarakanov L. 2018. Personaalne vestlus. Kolkja, 22. märts

Tähepõld K, Plotnikova A. 2010. Peipsiveer ida ja lääne vahel. Giidi käsiraamat. Tallinn: Ecce Revalia. Lk 57, 63.

Vlaskina N. 2016 Nekrasov cossacks' festive clothes: historical changes and modern functions. lk 133-154 www.folklore.ee/folklore/vol66/vlaskina.pdf (2.01.2018)

Esemelised- ja arhiivallikad

AF409 (Iisaku muuseum)

AM _ 29822 E 3362 (tikandi näidis)

AM _ 29829 E 3369 (särk, meeste)

AM_29144 E3253 (särk, meeste)

AM_26533 K 9301 (särk, meeste)

Särgid Varnja Elava Ajaloo muuseumist (VEM 1-9)

Särgid Mustvee Linnamuuseumis (MLM 1-8)

Särgid Kolkja Vanausuliste muuseumis (KVM 1-8)

LISA 1. Särgid Varnja Elava Ajaloo muuseumis

Foto 26. Särk VEM 1. (*Autori foto*)

Foto 27. Särk VEM 2. (*Autori foto*)

Foto 28. Särk VEM 3. (*Autori foto*)

Foto 29. Särk VEM 4. (*Autori foto*)

Foto 30. Särk VEM 5. (*Autori foto*)

Foto 31. Särk VEM 6 (*Autori foto*)

Foto 32. Särk VEM 7 (*Autori foto*)

Foto 33. Särk VEM 8. (*Autori foto*)

Foto 34. Särk VEM 9. (*Autori foto*)

LISA 2. Särgid Mustvee Linnamuuseumis

Foto 35. Särk MLM 1. (*Autori foto*)

Foto 36. Särk MLM 2. (*Autori foto*)

Foto 37. Särk MLM 3. (*Autori foto*)

Foto 38. Särk MLM 4, (*Autori foto*)

Foto 39. Särk MLM 5. (*Autori foto*)

Foto 40. Särk MLM 6. (*Autori foto*)

Foto 41. Särk MLM 7. (*Autori foto*)

Foto 42. Särk MLM 8. (*Autori foto*)

LISA 3. Särgid Kolkja Vanausuliste muuseumis

Foto 43. Särk KVM 1 (*Autori foto*)

Foto 44. Särk KVM 2 (*Autori foto*)

Foto 45. Särk KVM 3 (*Autori foto*)

Foto 46. Särk KVM 4 (*Autori foto*)

Foto 47. Sărk KVM 5 (*Autori foto*)

Foto 48. Sărk KVM 6 (*Autori foto*)

Foto 49. Sărk KVM 7 (*Autori foto*)

Foto 50. Sărk KVM 8 (*Autori foto*)

LISA 4. Särgid Eesti Ajaloomuuseumis

Foto 51. AM 29144/E3235
(Autori foto)

Foto 52. AM 29829/E3369
(Autori foto)

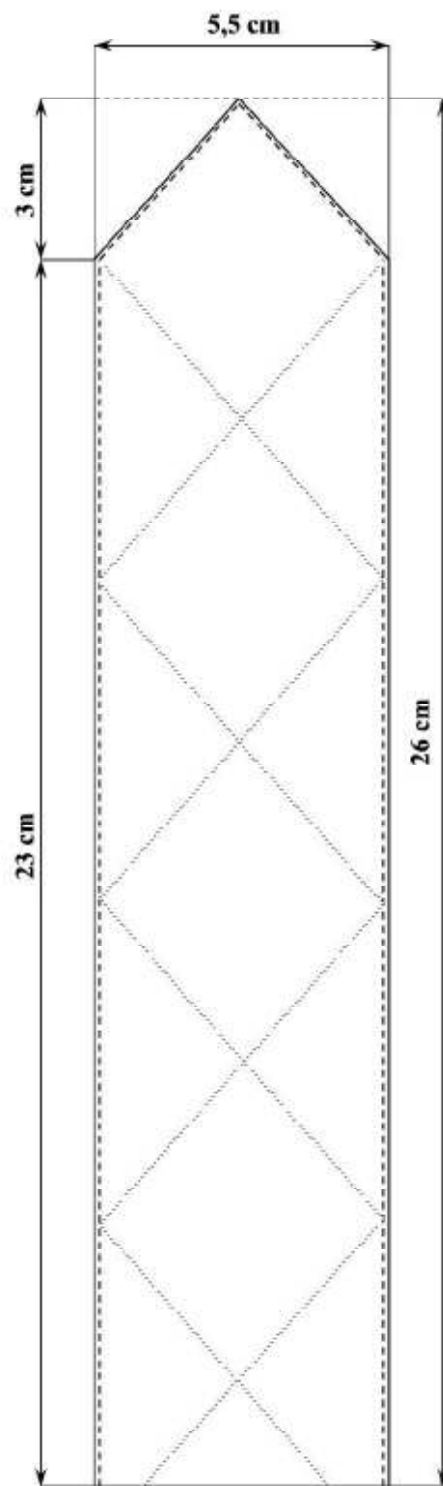

Foto 53. AM 26553/K9031
(Autori foto)

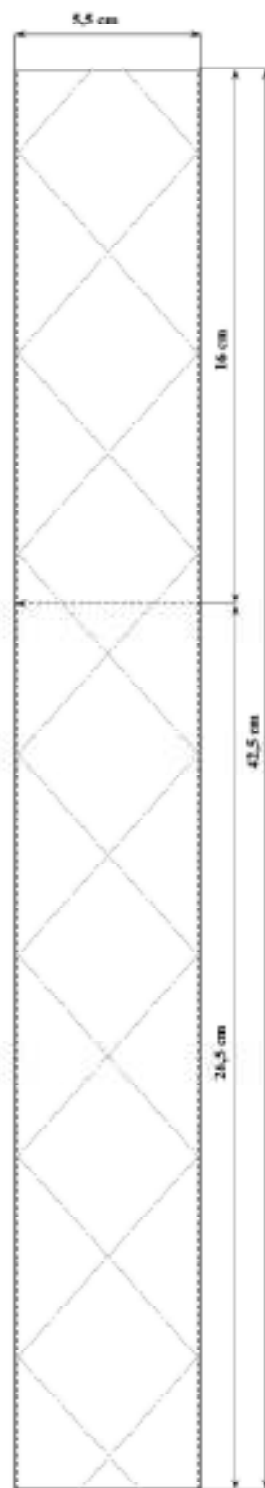

Foto 54. Arvele võtmata särk Eesti
ajaloomuuseumis (Autori foto)

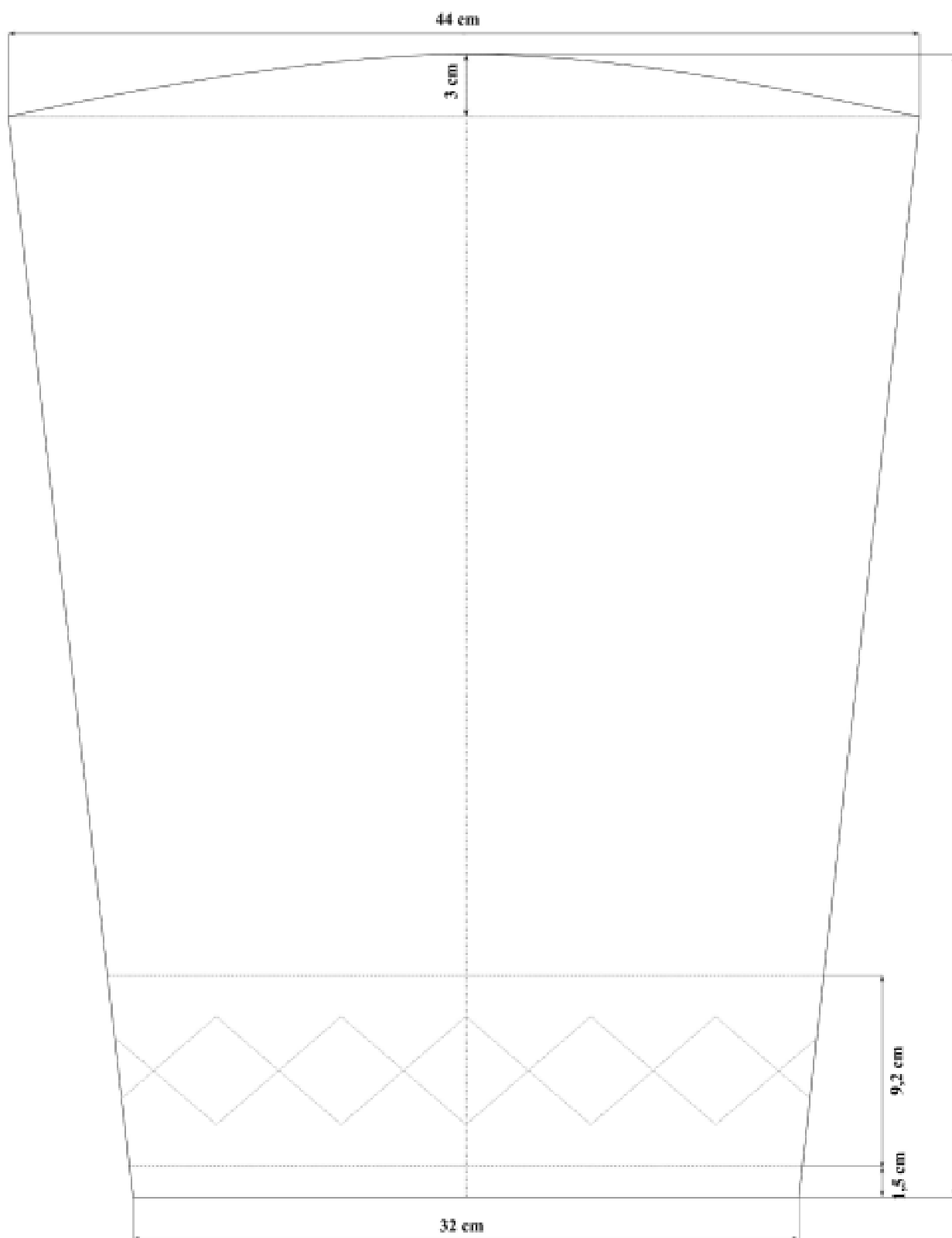
LISA 5. Särgi AF526 joonised

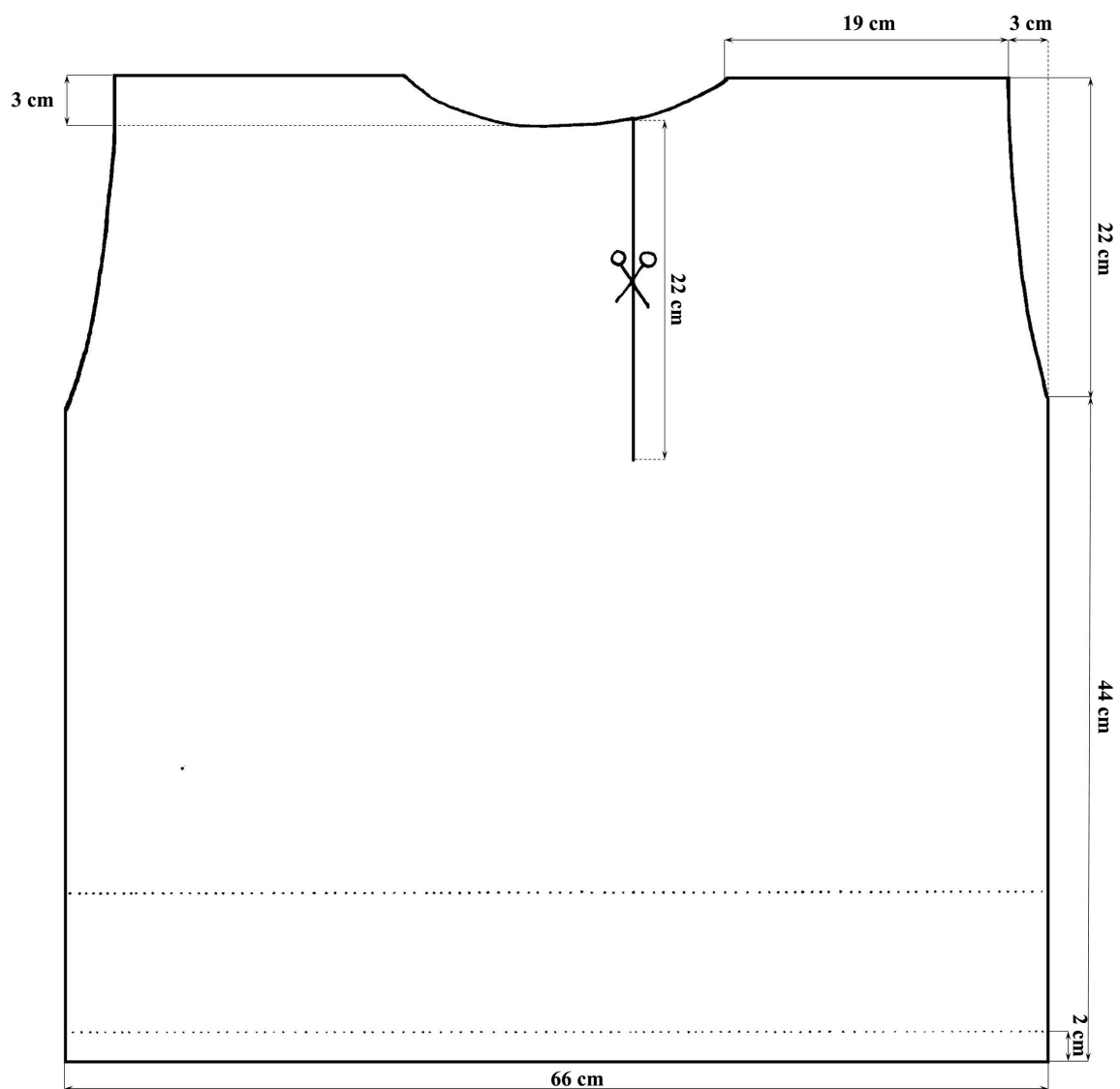
Joonis 3. Rinnalapp (*autori joonis*)

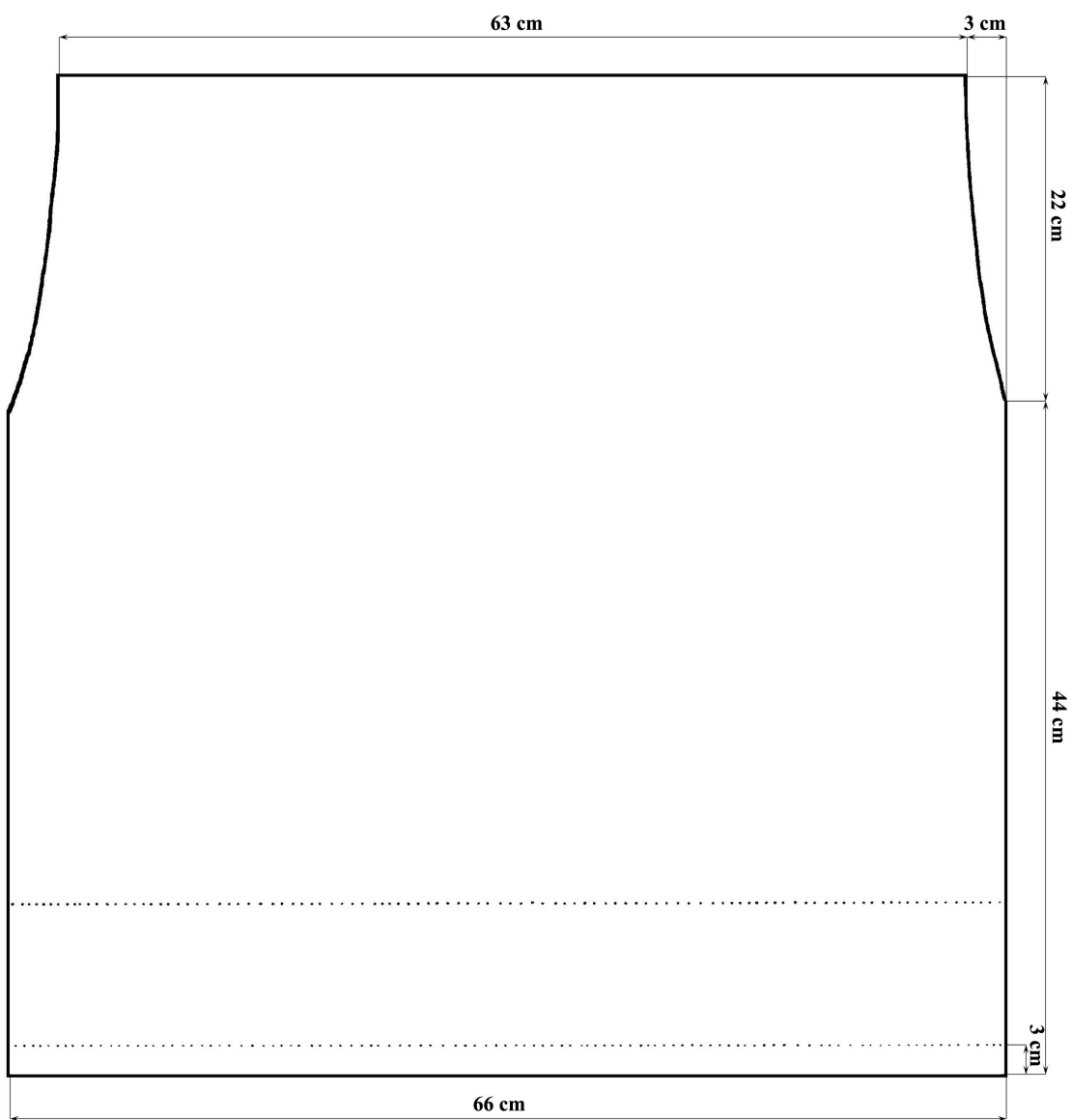
Joonis 4. Krae (*Autori joonis*)

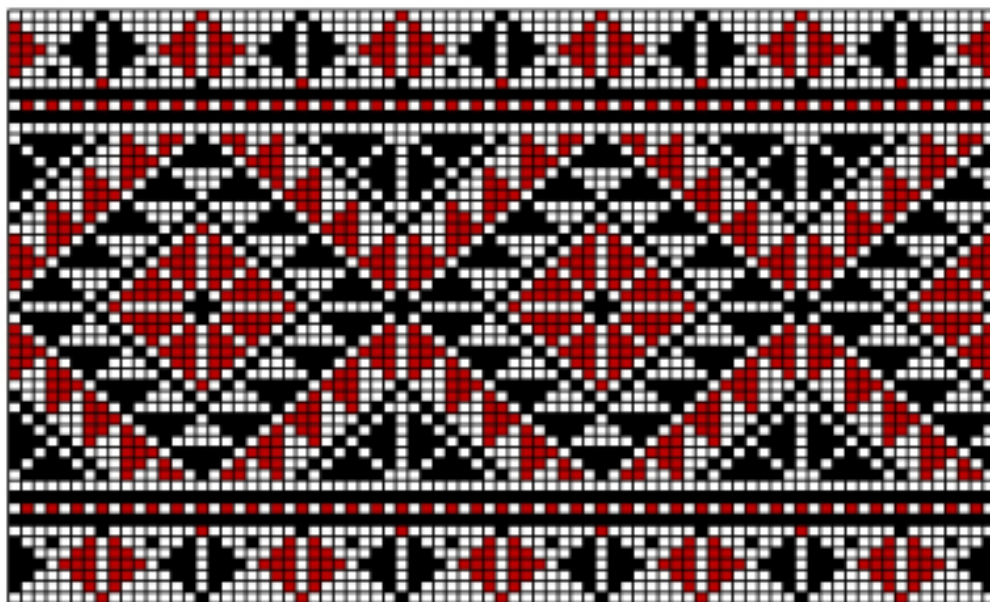
Joonis 5. Varrukas (*Autori joonis*)

Joonis 6 . Esidetail (*Autori joonis*)

Joonis 7. Seljadetail (*autori joonis*)

Joonis 8. Särgi AF526 tikand koos äärekirjaga (*Autori joonis*)

Lisa 6. Fotod töö praktilisest osast

Foto 55. Valminud sark eestvaates (*Foto: Aavo Renser*)

Foto 56. Valminud särk tagantvaates koos vööga (*Foto: Aavo Renser*)

LISA 7. Särkide andmete tabelid

Tabel 1. Varnja Elava ajaloo muuseumis olevate särkide mõõdud ja töövõtted

Särgi nr.	Materjal	Särgi kõrgus	Särgi laius	Varruka kõrgus (kaarel)	Varruka-suu kõrgus	Varruka pikkus	Õlalaius	Rinna-lapi	Rinna-lapi pikkus	Krae kõrgus	Krae pikkus	Õla-õmblus	Külje-õmblus	Varruka-õmblus
VEM1.	Atlass	65	50	20	15,5	47	16	5,5	20	4,5	33	ei	Pesuõ.	Pesuõ.
VEM2.	Atlass	73	64	22	17	54	21	6	31	5,5	40	ei	kappõ	kappõ
VEM3.	Sünt.	68	57	20	15	52	19	8	24	5,5	39	ei	pesuõ	pesuõ
VEM4.	Sünt.	70	55	20	16	51	18	5,5	27	5,5	41	ei	kappõ	pesuõ
VEM5.	p/v	71	61	22	15	51	20	5,5	32	5,5	44	ei	Pesuõ.	Pesuõ.
VEM6.	Sünt.	69	64	23	16	50	20	6		5,5	42	on	pesuõ	tavaõ
VEM7.	p/v	72	57	24	17	52	21	6	29	5,5	44	ei	tavaõ	pesuõ
VEM8.	p/v	64	57	22	11	55	18	7	25	5,5	37	ei	tavaõ	tavaõ
VEM9.	Sünt	77	55	24	14	59	18	5,5	31	5,5	40	on	pesuõ	pesuõ

Tabel 2. Varnja Elava Ajaloo muuseumis olevate särkide tikandite andmed

Särgi nr	Tikandi värvid	Tikandi materjal	Särgi värv	Särgi materjal	Tikandi kõrgus varrukal/allä äres	Tikitud enne/peale kokkuõmblemist
VEM 1.	Oranz/hallikassinine	Puuvill/iiris	tumesinine	Atlass	9	peale
VEM 2.	Roheline/tumepruun	iiris	oranz	atlass	6	enne
VEM 3.	Beez/sinine/must	Puuvill/niit	lõheroosa	Viskoos	12,5	peale
VEM 4.	Helesinine/beeze/must	iiris	valge	kunstiid	8,5	peale
VEM 5.	Punane/must	iiris	valge	puuvill	10,5	enne
VEM 6.	Roheline/lilla/sinine	iiris	Valge	kunstiid	7,5	enne
VEM 7.	Oranz/kollane/sinine/must	mulinee	valge	puuvill	6	enne
VEM 8.	Roheline/oranz/tumesinine	iiris	valge	puuvill	9	peale
VEM 9.	Sinine/roheline/oranz	niit	Kollane	kunstiid	7	enne

Tabel 3. Mustvee linnamuuseumis olevate särkide mõõdud ja tehnoloogia

Särgi nr.	Materjal	Särgi kõrgus	Särgi laius	Varruka kõrgus (kaarel)	Varruka-suu kõrgus	Varruka pikkus	Õlalaius	Rinna-lapi laius	Rinna-lapi pikkus	Krae kõrgus	Krae pikkus	Õla-õmblus	Külje-õmblus	Varruka-õmblus
MLM1.	p/v	68	68	21	16	53	19	7,5	32	5	41	jah	pesuõ	pesuõ
MLM2.	p/v	77	57	23	17	58	16	4	34	4	40	jah	pöördõ	pöördõ
MLM3.	p/v	71	62	23	16	61	14	5	32	5	42	jah	pöördõ	pöördõ
MLM4.	p/v	68	59	21	14	45	18,5	5,5	29	5	45	ei	pesuõ	pesuõ
MLM5.	p/v	69	59	20	15,5	48	18	6	23,5	5	38	ei	tava	pesuõ
MLM6.	p/v	65	63	22	17	49	20	6	31	5,5	4,1	jah	tava	pöördõ
MLM7.	Sünt ?	67	60	23	18	60	18	5	24	5	38	ei	pesuõ	tavaõ
MLM8.	p/v	72	56	24	15	57	16	5	32	5,5	39	ei	pesuõ	tavaõ
MLM9.	siid	31	32	12,5	13	10	9,5	3,5	21	3	31	ei	tavaõ	tavaõ

Tabel 4. Mustvee Linnamuseumis olevate särkide tikandite andmed

Särgi nr	Tikandi värvid	Tikandi materjal	Särgi värv	Särgi materjal	Tikandi kõrgus varrukal/allääres	Tikitud enne/peale kokkuõmblemist
MLM 1.	Must/punane	mulinee	valge	puuvillane	11	peale
MLM 2.	hall	mulinee	valge	puuvillane	4	enne
MLM 3.	Oranz/lilla/beež/hroh	mulinee	valge	puuvillane	8	ringselt
MLM 4.	Must/punane	mulinee	valge	puuvillane	9	peale
MLM 5.	Must/punane	Mulinee 2x	kreemikas	pompliin	10	peale
MLM 6.	Sinine/punane	Rulliniit (?)	kreemikasvalge	puuvillane	7,5	peale
MLM 7.	Sinine/pruun	Mulinee 2x	roosa	Pompliin ?	7,8	enne
MLM 8.	Sinine/punane	Niit (mulinee ?)	kollakas	puuvillane	7	enne
MLM 9.	Kollane/beež	niit	rohekassinine	siid	5	enne

Tabel 5. Kolkja Vanausuliste muuseumis olevate särkide mõõdud ja töövõtted

Särgi nr.	Materjal	Särgi kõrgus	Särgi laius	Varruka kõrgus (kaarel)	Varruka-suu kõrgus	Varruka pikkus	Õlalaius	Rinna-lapi laius	Rinna-lapi pikkus	Krae kõrgus	Krae pikkus	Õla-õmblus	Külje-õmblus	Varruka-õmblus
KVM 1.	atlass	73	65	21	16	54	21	7,5	34	5	43	jah	pesuõ	pesuõ
KVM 2.	siid	64	62	23	12	56	21	7,5	26	6	36	ei	pesuõ	pesuõ
KVM 3.	p/v	71	57	26	12	59	18	6,5	30	5	44	jah	lappõ	tavaõ
KVM 4.	p/v	72	65	26	19	55	21	7	27	6	40	ei	lappõ	lappõ
KVM 5.	linane	72	54	22	14	51	15	-	-	-	-	jah	kiil	kiil
KVM 6.	Siid	68	67	20	16	49	20	6	26	5	43	ei	pesuõ	pesuõ
KVM 7.	siid	65	52	18	16	44	21	6,5	29	6	38	jah	pesuõ	tavaõ
KVM 8.	siid	73	60	22	16	45	18	7	28	5	44	ei	pesuõ	pesuõ
KVM 9.	siid	71	54	18	19	51	19	7	30	5	41	jah	pesuõ	pesuõ

Tabel 6. Kolkja Vanausuliste muuseumis olevate särkide tikandite andmed

Särgi nr	Tikandi värvid	Tikandi materjal	Särgi värv	Särgi materjal	Tikandi kõrgus varrukal/allääres	Tikitud enne/peale kokkuõmblemist
KVM 1	Must/punane/sinine	siid	beez	siid	10	enne
KVM 2.	Must/punane	siid	beez	siid	18	peale
KVM 3.	Punane/roheline	p/v	beez	p/v	-	-
KVM 4.	Roh/sin/pruun/beez	p/v	valge	p/v	6	enne
KVM 5.	Sin/lilla/beez	p/v	valge	linane	-	-
KVM 6.	Punane/must	siid	beez	siid	11	enne
KVM 7.	Kollane/sinine	siid	pruun	siid	11	enne
KVM 8.	Roheline/kollane	pv	punane	siid	11	enne
KVM 9.	Must/sinine	siid	kollane	siid	11	enne

Tabel 7. Eesti Ajaloomuuseumis olevate särkide mõõdud ja töövõtted

Särki nr.	Materjal	Särki kõrgus	Särki laius	Varruka kõrgus	Varruka-suu kõrgus	Varruka pikkus	Õlalaius	Rinna-lapi laius	Rinna-lapi pikkus	Krae kõrgus	Krae pikkus	Õla-õmblus	Külje-õmblus	Varruka-õmblus
AM 29144 E3235	p/v	70	62	20	17	53	14	5,5	32	5,5	44	jah	tavaõ	tavaõ
AM 29829/E3369	p/v	72	62	21	15	47	22	5	25	4,5	43	ei	pesuõ	pesuõ
AM 26553 K9031	siid	63	54	19	13	48	15	3,5	30	3,5	37	jah	pesuõ	pesuõ
numbrita	lina	69	51	21	16,5	53	15	3	32	4	40	jah	kappõ	kappõ

Tabel 8. Eesti ajaloomuuseumis olevate särkide tikandite andmed

Särgi nr	Tikandi värvid	Tikandi materjal	Särgi värv	Särgi materjal	Tikandi kõrgus varrukal/allääres	Tikitud enne/peale kokkuõmblemist
AM 29144/E3235	Must/punane	iiris	valge	puuvill	8 cm	enne
AM 29829/E3369	Must/punane	iiris	valge	puuvill	9,5	enne
AM 26553/K9031	Punane/sinine	iiris	valge	siid	5	enne
numbrita	Roh/pun/sin/koll	2x muline	valge	lina	3	ringselt

SUMMARY

This study “Mens’s shirts of the Old Believers from the west shore of lake Peipsi on the first half of the 20th century and their productions today” explores a small part of the textile heritage of Estonian Old Believers

Throughout history, the Old Believers living in Estonia have been a segregated community. Even though their migration to the west shore of lake Peipsi started as early as the 17th century, their material culture is relatively unknown to Estonians. At present the communities of Old Believers are united but open to the researchers. The museum staff said they are happy someone is taking an interest in their legacy.

As a result of research “Mens’s shirts of the Old Believers from the west shore of lake Peipsi on the first half of the 20th century and their productions today” done for the thesis we can conclude that the typical men’s shirt of the Old Believers living on the west coast of lake Peipsi has a square basic cut, long sleeves and is relatively short. The front closing has been taken to the left of the center and is covered with an embroidered decorative piece. The collar sits tight around the neck. The collar is 5 cm high for a grown man and 3 cm for a child. The embroidery on the collar is always the same as on the front piece. The shirts are worn on top of pants, tied with a belt. The bottom hem and sleeve cuffs are also decorated with embroidery, which always have the same design and when the shirt is worn, the embroidery on the sleeves and lower hem is on the same height, forming a visual line. The shirt is long enough to cover the hips. For the embroidery, the general rule is that the bottom hem and sleeve embroidery are wider and consist of two parts, the edge and middle pattern. For the embroidery on the chest and collar, the middle pattern or part of it is used. All the shirts I observed are sewn by machine and the most common method of finishing edges is the French seam. If French seam is not used, the edges are left raw. The embroidery on the sleeve cuffs and bottom hem does not have a lining. All the shirts in the selection viewed have snaps on the front closing.

The shirts are mostly white, some colored shirts do exist. The Old Believers have loved to use satin and other shiny fabrics. For embroidering, iris (perle thread) is often used.

The biggest resource for the shirt made for the thesis was time, while the expense of the materials remained relatively small. A lot of time was spent finding the correct materials

due to this type of fabric being very difficult to find from fabric stores so second hand shops had to be used. Stramin with the right properties was also more difficult to find than expected and the ideal stramin with the holes being not square but rectangular was nowhere to be found. The time spent on sewing the shirt could have been shorter but my limited sewing skills did not allow for a shorter time. Additionally, I did not take into account this kind of shirt is always worn with a belt, thus this shirt is missing a belt because learning to make the belt did not fit into the schedule of the thesis.

I fulfilled the goal of the thesis by defining the most common shirt type and answering the question of which materials, techniques, patterns and embroidery is used for the men's shirts of the Old Believers living in Estonian territory.

I also described and took photographs of the shirts in the small museums by the lake Peipsi. For the practical part, a men's shirt based on the shirt of the Old Believers, located in Iisaku Museum, was made. The finished shirt will later be placed in the exposition in the Iisaku Museum.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mari-Liis Renser,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose: „PEIPSI LÄÄNEKALDAL ELANUD VANAUSULISTE MEESTESÄRGID 20. SAJANDI ESIMESEL POOLEL JA NENDE VALMISTAMINE TÄNAPÄEVAL“

mille juhendaja on Inna Raud

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Viljandis, **16.05.2018**